

לא שמעתי, שכחתי, טעיתי

ואת שְׁעִיר הַחֲטָאת דָּרַשׁ דְּרַשׁ מִשֶּׁה וְהָיָה שָׂרָף וַיִּקְצַף עַל אֲלֻעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן הַנּוֹתָרִם לֵאמֹר: מִדּוּעַ לֹא אֲכַלְתֶּם אֶת הַחֲטָאת בְּמִקּוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא וְאַתֶּה נִתַּן לָכֶם לִשְׂאת אֶת עֹון הַעֲדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי ה': הֵן לֹא הוּבָא אֶת דָּמָה אֶל הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אֲכֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ פְּאֶשֶׁר צִוִּיתִי: וַיִּדְבֵּר אֶהֱרֹן אֶל מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הַקָּרִיבוּ אֶת חֲטָאתֵם וְאֶת עֲלֹתֵם לִפְנֵי ה' וְתִקְרָאנָה אֹתִי פְּאֵלָה וְאֲכַלְתִּי חֲטָאת הַיּוֹם הַיֵּיטֵב בְּעֵינַי ה': וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיֵּיטֵב בְּעֵינָיו: (ויקרא י טז-כ).¹

ספרא שמייני פרשה א פרק ב סימן יב – לא שמעתי או שטעה

"וישמע משה וייטב בעיניו" - הודה מיד ולא בוש לומר לא שמעתי.² א"ר יהודה: חנניה בן יהודה היה דורש כל ימיו: קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות. אחר מיתתו, הריני כמשיב על דבריו: ומי גרם לו שהקפיד? אלא שטעה.³

גמרא זבחים קא ע"א – שמעתי ושכחתי

מדוע לא אכלתם - אמר לו משה לאהרן: שמא נכנס דָּמָה לפני ולפנים? אמר לו: הן לא הובא את דמה; שמא חוץ למחיצתה יצאת? אמר לו: בקודש היתה; ודלמא באנינות אקריבתוה ופסלתוה? אמר לו: משה, וכי הם הקריבו? אני הקרבתני! ... וא"ל: הן לא הובא את דמה ובקדש היתה, אכול תאכלו אותה כאשר צויתי באנינות יאכלוה! אמר לו: ... ומה מעשר הקל אמרה תורה: לא אכלתי באוני ממנו, בקדשי דורות לא כל שכן! מיד: "וישמע משה וייטב בעיניו", הודה ולא בוש לומר לא שמעתי, אלא אמר: שמעתי ושכחתי.⁴

ויקרא רבה פרשה יג סימן א – הכרזה: אני טעיתי

"וידבר אהרן אל משה" (ויקרא י יט) - בדיבור ענה כנגדו, כדכתיב: "דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות" (בראשית מב ל).⁵ "הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם לפני ה' ותקראנה אותי כאלה, ואכלתי חטאת

¹ כבר נדרשנו לפסוקים אלה בדברינו [כשמשו כועס](#) בפרשה זו בשנה האחרת. כעס כה גדול, שבא לידי ביטוי במילים הקשות שהמדרש שם בפיו של משה, ראו ויקרא רבה יג א: "וכיון שכעס, נתעלמה ממנו הלכה שאונן אסור לאכול בקדשים ... אמר להם: הטובים מתו והרעים נשתיירו! ור' יהודה ברמי סימון אמר: אמר להם: אף אתם לואי לא נשתיירתם!" - עד כדי כך כעס משה על אחיו ואחיינו! הפעם נרצה להתקדם מהכעס לשלב הבא. מה עושה משה אחרי ששכך כעסו? מה הוא עושה כשמתחווה לו שכעסו בא משום שנתעלמה ממנו ההלכה (או שמא ההפך משום שכעס נתעלמה ממנו ההלכה)?

² כך גם מפרש רש"י, בעקבות מדרש ספרא, על הפסוק: "וייטב בעיניו - הודה ולא בוש לומר לא שמעתי". הרבה "לא שמעתי" יש לנו בתלמוד במהלך השיח ההלכתי, כגון זה במסכת סוכה כח ע"א: "מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון, ושאלוהו שלושים הלכות בהלכות סוכה. שתיים עשרה אמר להם: שמעתי, שמונה עשר אמר להם: לא שמעתי". גם במקומות רבים כשחכמים נשאלים הם מדייקים לומר: "זו לא שמעתי, כיוצא בה שמעתי" (מגילה כב ע"א, שבת קח ע"ב ועוד). ובמסכת אבות פרק ה משנה ז, לא שמעתי היא אחת משיבוע התכונות המבדילות בין חכם לגולם. ראו גם מסכת כלה רבתי פרק ד הלכה ה: "אם חפץ אתה ללמוד, אל תאמר על שלא שמעתי שמעתי; ואם שאלוך דבר ואין אתה בקי בו, אל תבוש לומר איני יודע; אם שנו לך דבר ולא שמעתי, אל תבוש לומר לא שמעתי". משה הוא בית אב לכל חכמי כל הדורות לומר "לא שמעתי" על דבר שאינך יודע ולא להתבייש בכך. כך גם בפרשת המקלל, ויקרא כד יב: "וַיִּנְיְחוּהוּ בַּמִּשְׁמֶר לְפָרֵשׁ לָהֶם עֲלֵפִי ה'"; בפרשת פסח שני, במדבר ט ח: "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשֶּׁה עֲמַדוֹ וְאֶשְׁמְעָה מִה־צִּנּוֹה ה' לָכֶם"; בפרשת מקווש העצים, במדבר טו לד: "וַיִּנְיְחוּ אֹתוֹ בַּמִּשְׁמֶר כִּי לֹא פָרַשׁ מִה־עֲשֵׂה לוי" ובפרשת בנות צלפחד שנראה עוד להלן, במדבר כז ה: "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי ה'".

³ ר' יהודה מביא את דברי חנניה בן יהודה (רבו?) שהקפדתו (כעסו) של משה היא שגרמה לו לטעות בהלכה, אבל חולק עליו (לאחר מותו, מה שמחזק את הסברה שהיה רבו) וטוען ההפך: טעותו של משה היא שגרמה להקפדתו. כך או כך, משה מודה בטעותו. איזו הודאה גדולה יותר? לפי שיטת חנניה בן יהודה או לפי שיטת ר' יהודה? נשמח לשמוע לקח משואבי המים.

⁴ לא ניכנס כאן לכל פרטי הדיון ההלכתי שבין משה ואהרן, הנוגע לדין כהן אונן (מי שמתו מוטל לפניו) אם הוא משמש בקודש ואם מותר לו לאכול מבשר הקודש (קרבת חטאת שכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, יומא סח ע"ב), על מקצת מנושא זה דנו בדברינו [כשמשו כועס](#) ומקצתו נראה להלן במדרש ויקרא רבה. עיקר עניינינו כאן הוא השוואת ההודאה של משה עם ההודאה בספרא לעיל. כאן יש תוספת חשובה. לא רק "לא שמעתי" כמו בספרא, אלא גם: "שמעתי ושכחתי". אין כאן סתירה בין שני חלקי המשפט, אם הודה שלא שמע, איך שמע ושכח? ראו פירוש שטיינזולץ בגמרא שם: "לא בוש משה לומר רק: לא שמעתי הלכה זו עד כה, אלא אמר במפורש: שמעתי הלכה זו ושכחתי". "שמעתי ושכחתי" נשמע בדרגה גבוהה יותר ולכן קצת תימה על רש"י (ראו הערה 2) שהעדיף את "לא שמעתי" של לשון ספרא על פני לשון הגמרא בזבחים. ראו פירוש מזרחי (רא"ם) על הפסוק שמנסה לפשר בדרך מתוחכמת בין דברי רש"י ובין דברי הגמרא בזבחים. כך מנסה להסביר את רש"י גם פירוש ריב"א על הפסוק. ומתשובותיהם למדנו שיש כאן "שאלה קטנה" על רש"י, מה גם שבפירושו לגמרא זבחים שם, לא פירש עניין זה כלל וכלל ושתק.

⁵ שדיבור בניגוד לאמירה הוא לשון קשה. ראו רש"י על הפסוק בשמות לב ז: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל־מֹשֶׁה לִדְרֹךְ כִּי שַׁחַת עִמָּךְ אִשֶּׁר הָעִלִּית מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם - וידבר - לשון קושי הוא, כמו (בראשית מב ז) וידבר אתם קשות". ראו פסוק יב קודם: "וַיִּדְבֹר מֹשֶׁה אֶל־אֶהֱרֹן וְאֶל אֲלֻעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר בְּנֵי הַנּוֹתָרִים", וכאן אהרון מדבר כנגד משה. בתוך כל הצער הגדול על מות נדב ואביהו, אהרון ומשה האחים "מדברים" האחד כנגד השני. ואגב דיבור שהוא בלשון קשה, ראו הפסוק: "וידבר משה אל ה' לאמר" (במדבר כז טו) והדרשות עליו, בדברינו [פקוד ה' איש על העדה](#), שהוא אחד מהמקרים בהם משה 'מדבר' אל הקב"ה בתקיפות.

היום, הייטב בעיני ה' (שם) - אמר לו: היום מתו בני, היום אקריב קרבן; היום מתו והיום אוכל בקדשים; מיד דרש אהרן קל וחומר למשה: ומה מעשר הקל אסור לאונן, חטאת החמורה, אינו דין שתהא אסורה לאונן; מיד: "וישמע משה וייטב בעיניו" - הוציא כרוז לכל המחנה ואמר: אני טעיתי את ההלכה ואהרן אחי למדני.⁶ אלעזר ידע את ההלכה ושתק, איתמר ידע את ההלכה ושתק, זכו ונתייחד הדיבור עליהם ועל אביהם ועל אחי אביהם בחייהם. זהו שכתוב: "וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם: דברו אל בני ישראל לאמור" (ויקרא יא א-ב) - תני ר' חייא: "לאמר אליהם" - לבנים לאלעזר ואיתמר.⁷

אבות דרבי נתן נוסח ב פרק מ – מודה על האמת

ומודה על האמת - זה משה, שנאמר: "וישמע משה וייטב בעיניו".⁸

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לז – אהרון מעיר למשה בדרך ארץ

"ואינו נכנס לתוך דברי חבריו" - זה אהרן.. ששתק עד שיסיים משה את דברו ולא אמר לו: קצר דבריך, ואח"כ אמר אל משה: "הן היום הקריבו" ואוננים אנחנו. ויש אומרים: מְשָׁכוֹ אהרן מתוך הצבור לחוץ ואמר לו: משה אחי, ומה מעשר הקל אסור לאונן לאכול ממנו, חטאת חמורה לא כל שכן שתהא אסורה לאונן! מיד הודה לו, שנאמר: "וישמע משה וייטב בעיניו", ובעיני הגבורה.⁹

מדרש תנאים לדברים פרק יד פסוק יב – משה שכח וחזר בספר דברים

"וזה אשר לא תאכלו ממנו" ... מפני מה נשנו במשנה תורה?¹⁰ בבהמה מפני השסועה, ובעוף מפני הַרְאָה.¹¹ ללמדך שלא יהא אדם בוש לומר: שכחתי. והרי הדברים קל וחומר: ומה אם משה חכם החכמים, גדול הגדולים, אבי הנביאים, לא בוש לומר: שכחתי. מי שאינו אחד מאלף אלפים ורוב ריבי רבבות של תלמיד תלמידיו, על אחת כמה וכמה שלא יהא בוש לומר: שכחתי.¹²

⁶ נראה שלשון מדרש ויקרא רבה "אני טעיתי את ההלכה" היא הלשון הכי חזקה! יותר מ-"לא שמעתי" וגם יותר מ-"שמעתי ושכחתי", שבשניהם לא נעשתה פעולה או אמירה מוטעים. כאן יש הודאה כנה ופשוטה: "טעיתי" - עשיתי או אמרתי דבר לא נכון - ואהרון צודק. וכל זאת, בהכרזה בפומבי במחנה!

⁷ זה הפסוק הפותח את פרשת חיות ובהמות האסורות והמותרות לאכילה, פרשה העוקבת את פרשת מות נדב ואביהוא (פרשת שתוי יין נאמרת תוך כדי הסיפור). הדרשן מבין שהדיבור בפסוק זה הוא לא רק למשה ולאהרון, אלא גם לאלעזר ואיתמר ("אליהם לאמר") וכולם ידברו אל בני ישראל. ראו סדר לימוד התורה בגמרא עירובין נד ע"ב, המצוטט ונדרש בהרחבה בהקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה: "תנו רבנן, כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו. נסתלק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להן משה פירקו, נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן... נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקו, נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקו. נמצאו ביד אהרן ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד הזקנים שנים, וביד כל העם אחד". בפרשתנו, אלעזר ואיתמר שותקים. הדיבור הוא רק בין משה ואהרון. ואילו כאן, משה, אהרון, אלעזר ואיתמר כאחד. אולי זה התיקון האמיתי לכעסו של משה שגרם לו לשכוח את ההלכה ולטעות - לפתוח את התורה לציבור הרחב על מנת שתמיד יוכל מישהו להעמידו על האמת! ראו דברינו [מורשה קהילת יעקב](#) בפרשת וזאת הברכה.

⁸ לשון רביעית שמצאנו, הנדרשת על הודאת משה בפרשתנו, היא "מודה על האמת". לשון זו אולי איננה הודאה אישית כמו "טעיתי", אבל קרובה אליה יותר מ-"שמעתי (ידעתי) ושכחתי" ובודאי יותר מ-"לא שמעתי". ראו סמיכות "לא שמעתי" ו"מודה על האמת" במסכת אבות פרק ה משנה ז, הדנה בתכונות החכם בהשוואה לגולם: "חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה, ואינו נכנס לתוך דברי חבריו, ואינו נבהל להשיב... ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת". "מודה על האמת", או "מודה לאמת" בלשון מדרשים מאוחרים, היא תכונה חשובה לכל אדם ומתלכדת עם "דובר אמת" של תהלים פרק טו ועם נוסח התפילה בשחרית: "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר וכו'". זו תכונה גם של הקב"ה, כמאמר אבות דרבי נתן נוסח א פרק לז: "ומודה על האמת זה משה, שנאמר: ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברו (דברים יח ז). וכן הקב"ה הודה על האמת, שנאמר: כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז ז)". ראו בגמרא שבת נה ע"א שחותמו של הקב"ה היא האמת. ובספרות המחשבה מקובל הביטוי "קבל (או שמע) האמת ממי שאמרה", המקור שאנחנו מצאנו לביטוי זה הוא ההקדמה לשמונה פרקים לרמב"ם. ראו גם ספר החינוך מצוה תסט. המקור הוא כנראה מיוונית, דברי אריסטו על אפלטון: "אפלטון אהובנו והאמת נאהב יותר". ובלטינית *Amicus Plato, sed magis amica veritas*, ראו הערך [בויקיפדיה](#).

⁹ גדולתו של אהרון הייתה שברכי נעם גרם למשה להודות בטעותו, וגדולתו של משה שהודה בטעותו. אהרון מושך את משה מחוץ לציבור ואומר לו בפרטיות שטעה ואילו משה מוציא כרוז במחנה ומכריז בפומבי: טעיתי! וגדולתם של אלעזר ואיתמר - ששתקו. והגבורה? היא לא התערבה ונתנה לשני האחים האבלים לדון ביניהם, בדיבור או בנחת, ורק בסוף היא מצטרפת. מה שטוב בעיני בני האדם - טוב בעיני השכינה. להסכמה שלמטה, מצטרפת הסכמה שלמעלה. כמו בקידוש החודש, תנורו של עכנאי, מעשה מרכבה ומעשי חכמים אחרים. מפרשה זו נצא למקרים נוספים של חכמים ואנשים נכבדים שידעו להודות בטעותם, אבל לא לפני שנעשה עוד תחנה אחת אצל משה.

¹⁰ פרשת בהמה, חיה ועוף המותרים והאסורים לאכילה הנזכרת בפרשתנו וחוזרת ונשנית בספר דברים פרשת ראה.

¹¹ שני דינים, תוספות, שנזכרים בפרשת ראה ואינם בפרשתנו. להסבר דינים אלה, ראו גמרא חולין דף סג ע"ב.

¹² למרות שלחזרה של דינים בספר דברים יש הסברים רבים ומגוונים, ראו דברינו [ספר דברים - משנה תורה](#), כאן, אומר המדרש, כל החזרה של פרשת בעלי חיים מותרים ואסורים באכילה היא משום שמשנה שכח שני פרטים חשובים. אין לשכחה זו שום רמז במקרא, כמו הפסוק "וישמע משה וייטב בעיניו" בפרשתנו, אבל חז"ל מחשיבים את החזרה של פרשת בעלי החיים האסורים והמותרים בספר דברים, כהודאה של משה שכשכתב פרשה זו בספר ויקרא, נשמטו ממנו שני פרטים חשובים! ראו אזכור נושא זה

תלמוד ירושלמי יומא פרק א הלכה א – ראיתי ושכחתי

... וכי רבי טרפון אביהן של כל ישראל לא טעה בין תקיעת הקהל לתקיעת קרבן? דתני: "ובני אהרן הכהנים יתקעו בחצוצרות" [במדבר י ח] - תמימים ולא בעלי מומין, דברי ר' עקיבה. אמר לו רבי טרפון: אקפח את בניי אם לא ראיתי אחי אמי חיגר באחת מרגליו עומד בעזרה וחצוצרתו בידו ותוקע. אמר לו ר' עקיבה: רבי, שמא לא ראיתה אלא בשעת הקהל, ואני אומר בשעת קרבן. אמר לו רבי טרפון: אקפח את בניי שלא הטיתה ימין ושמאל. אני הוא שראיתי את המעשה ושכחתי ולא היה לי לפרש, ואתה דורש ומסכים לשמועה. הא כל הפורש ממש כפורש מחייו.¹³

ספרי במדבר פרשת חוקת פסקא קכג – תרגיל השכחה של ר' יוחנן בן זכאי

"זאת חוקת התורה", רבי אליעזר אומר: נאמר כאן "חוקה" ונאמר להלן "חוקה", מה חוקה האמורה להלן בבגדי לבן הכתוב מדבר אף חוקה האמורה כאן בבגדי לבן הכתוב מדבר.¹⁴ שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: באילו כלים פרה נעשית? אמר להם: בבגדי זהב. אמרו לו: והלא למדתנו רבינו בבגדי לבן! אמר להם: אם מה שראו עיני ומה ששרתו ידי שכחתי, קל וחומר למה שלמדתי.¹⁵ וכל כך למה? כדי לחזק את התלמידים. ויש אומרים הלל הזקן היה, אלא שלא היה יכול לומר: מה ששרתו ידי.¹⁶

גמרא פסחים סו ע"א – הלל מקנטר ושוכח

... התחיל מקנטרן בדברים, אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם - עצלות שהיתה בכם, שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי.¹⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וארא סימן ב – עיסוק בצרכי ציבור משכח

באסתר רבה ד' יב: "א"ר שמואל בר נחמן: מכאן אדם צריך לשנות את פרשיותיו. אילו לא שנה לנו משה את התורה, מהיכן או יודעין השסועה?" משמע, בכל לימוד ושינון וחזרה יש מעין "שכחתי" סמוי. אנו משננים, כי אנו כבני אדם יודעים שאנחנו מועדים לשכחה. יפה שאדם, תלמיד חכם בפרט, מודה בפה: "שכחתי", אבל אין צורך להגיע לכך. צריך לשנון ולמנוע מראש להגיע למצב של "שכחתי". ואחרי כל זאת, אין זה "שכחתי" האחרון של משה, יש עוד, כגון במעשה המנורה, ראו במדבר רבה טו י: "ועשית מנורת זהב טהור. אמר לו: כיצד נעשה אותה? אמר לו: מקשה תיעשה המנורה. ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח מעשיה ... עלה ואמר: ריבוי שכחתי אותה. הראה לו למשה ועוד נתקשה בה ... אמר לו הקב"ה: לך אצל בצלאל והוא יעשה אותה. ירד משה ואמר לבצלאל ומיד עשה". ראו דברינו [מעשה המנורה](#) בפרשת תרומה. ועד כאן ב-"שכחתי" של משה, נעבור לאישים אחרים.

¹³ ר' טרפון היה מבוגר מרבי עקיבא, אבל היו ביניהם יותר יחסי חברות מאשר רב-תלמיד. במספר מקומות מסופר סיפור דומה שר' טרפון שהיה כהן, מעיד על דברים שראה עוד כשבית המקדש היה קיים, אך ר' עקיבא מסיק את ההלכה מדרשות ודרכי לימוד ור' טרפון מקבל את דבריו. ראו דיון דומה בתוספתא מסכת זבחים (צוקרמאנדל) פרק א הלכה ח וכן בגמרא זבחים יג ע"א בדיני קבלת הדם בקרבנות, תוספתא מקוואות פרק א וכן בגמרא קידושין סו ע"ב בדין מקוה שנמצאה חסרה, בירושלמי נזיר פרק ג הלכה ה בעניין תוספת טומאה לנזיר ועוד. ובכולם ר' טרפון נוקט לשון שבועה גם כשהוא מציג את דעתו וגם כשהוא מוותר ומקבל את דעת ר' עקיבא. ובכולם הסיום הוא: "כל הפורש ממש כפורש מחייו". אין כאן אמירה של "שכחתי" או "טעיתי", אלא קבלת הדרשה ההלכתית על פני המסורת והעדויות האישיות.

¹⁴ שלומדים מיום הכיפורים שכתוב בו "חוקה" ומשרתים בו בבגדי לבן, על "חוקה" של פרה אדומה שנעשית גם היא בבגדי לבן.

¹⁵ במקבילות ובנוסחאות של מקרים דומים (תוספתא אהלות ט ח ועוד) הנוסח הוא: "מה ששמעו אוזני על אחת כמה וכמה".

¹⁶ רבי יוחנן בן זכאי "עושה תרגיל" לתלמידים ואומר להם תשובה לא נכונה, בדבר שכנראה היה לו פשוט שהם יודעים או צריכים לדעת, ומצפה לראות כיצד יגיבו. כשהעמידו אותו התלמידים על "טעותו", הוא מבהיר להם את כוח השכחה האורב לכולם, גם לרב היושב בראש תלמידיו. יש בעיה בסיפור זה שעולה ממנו כאילו רבי יוחנן בן זכאי היה כהן ושימש במקדש וכבר עמדו על כך הפרשנים ושברו את קולמוסיהם בעניין. מה שחשוב לעניינינו, הוא "תרגיל השכחה" שעשה רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו. ראו הסיפור המקביל על הלל, הנזכר בקצרה בסוף המדרש, בספרי זוטא חוקת יט ג, שם אין תרגיל, והשכחה של הלל היא אמיתית: "אמרו: פעם אחת שאלו את הלל: באיזו לבוש הפרה נשרפת? אמר להם: בגדול (בבגדי כהן גדול היינו בבגדי זהב). אמרו לו: אינה נשרפת אלא בלבן. א"ל: אני ראיתי את יהושע בן פרחיה ששרפה בגדול. א"ל: אנו ראינו ששרפה בלבן. אמר ליה: אתה אומר משמו ואני אומר משמו, מי יוכיח? אמר ליה: לך לתורה. מי שרף פרה ראשונה? אמר ליה: אלעזר. א"ל: וכי לובש אלעזר בגדי גדול בימי אביו? א"ל: אל תבוזו שכחה לאדם. שאם מה שראו עיני שכחתי, מה ששמעו אזני לא אשכח?". שוב ניצח הדיון ההלכתי וההוכחה הטיעונית את הזיכרון האנושי המתעתע. וסיפור זה על הלל, יהא מבואר לסיפור הבא.

¹⁷ כך הוא גם בתלמוד הירושלמי פסחים פרק ו הלכה א, בלשון חריפה יותר: "כיון שמינו אותו נשיא עליהן התחיל מקנטרן בדברים ואומר: מי גרם לכם לצרור לבבלי הזה, לא על שלא שימשתם לשני גדולי עולם לשמעיה ואבטליון שהיו יושבין אצלכם?! כיון שקינתם בדברים נעלמה הלכה ממנו. אמרו לו: מה לעשות לעם ולא הביאו סכיניהם? אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי ... כיון שראתה את המעשה נזכר את הלכה, אמר: כך שמעתי משמעיה ואבטליון". מדובר בסיפור על הלל ובני בתירא ששכחו את הדין של ערב פסח שחל להיות בשבת אם מקריבים או לא מקריבים את קרבן הפסח בשבת. הלל בא ומחדש את ההלכה שמקריבים, בני בתירא חולקים לו כבוד בשל כך ומוותרים על נשיאותם. הוא מקנטר אותם על שלא ידעו את ההלכה וכשואלים אותו מה הדין לגבי הבאת הסכין, אין הוא יודע ונאלץ להודות: "שמעתי ושכחתי". ומי שיודע את ההלכה הוא הציבור הרחב, כאמור הגמרא שם: "פוק חזי מה עמא דבר". ראו שם וראו דברינו [בני בתירא](#) בפסח, שם הרחבנו במעשה זה שבגיננו התמנה הלל שעלה מבבל לנשיא הסנהדרין. והנה, הוא, הלל העניו, מקנטר ושוכח את ההלכה. ואח"כ, גם טועה בבגדי לבן של פרה אדומה כנזכר לעיל.

"כי העושק יהולל חכם" (קהלת ז ז), עיסוק שהחכם מתעסק בצרכי צבור, הן משכחין אותו מן החכמה. אמר ר' יהושע בן לוי: ששים הלכות למדתי מיהודה בן פדייה בחרישת הקבר, ובשביל שהייתי עוסק בצרכי צבור, שכחתי את כולן, הוי: "כי העושק יהולל חכם ויאבד לב מתנה".¹⁸

מסכת שבת דף סג עמוד ב - דברים שאמרת לפניכם, טעות הם בידי

כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: מניין לאריג כל שהוא שהוא טמא - מציץ. אמר ליה אביי: וציץ אריג הוא? והתניא: ציץ כמין טס של זהב, ורוחב שתי אצבעות, ומוקף מאוזן לאוזן, וכתוב עליו בשתי שיטין: יו"ד ה"א למעלה וקודש למ"ד למטה.¹⁹ ואמר רבי אליעזר ברבי יוסי: אני ראיתי בעיר רומי וכתוב קדש לה' בשיטה אחת: כי סליק רב דימי לנהרדעא, שלח להו: דברים שאמרת לכם טעות הם בידי.²⁰

מסכת עירובין דף טז עמוד ב - דברים שאמרת לפניכם, טעות הם בידי

דרש רב נחמן משום רבינו שמואל: יחיד נותנין לו בית סאתים, שנים נותנין להן בית סאתים, שלושה - נעשו שיירא ונותנין להן בית שש. - שְׁבִקְתָּ רבנן ועבדת כרבי יוסי ברבי יהודה? הדר אוקים רב נחמן אמורא עליה ודרש: דברים שאמרת לפניכם טעות הן בידי.²¹

מסכת גיטין דף מג עמוד א - לומדים ממשלונות וטעויות

דרש רבה בר רב הונא: כשם שהמקדש חצי אשה אינה מקודשת, כך חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה - אינה מקודשת. ... הדר אוקים רבה בר רב הונא אמורא עליה, ודרש: "והמכשלה הזאת תחת ידיך" (ישעיהו ג ו) - אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהן.²²

¹⁸ ראו מדרש זה גם בקהלת רבה ז א וכבר הרחבנו במדרשים על פסוק זה בדברינו [כי העושק יהולל חכם](#) במגילת קהלת. כאן, חכמים ערים לסכנה של שכחת התורה בגין העיסוק בצרכי ציבור. ראו דברינו [העיסוק בצרכי ציבור](#) וכן [פרנס על הציבור](#) בדפים המיוחדים - שם הבאנו בין היתר את מדרש ויקרא רבה א ה על תלמיד חכם שיוצא מבית המדרש ו'נוטל טלית' היינו תפקיד ציבורי - מדרש שהבאנו בדברינו [דעה קניית מה חסרת - דעה חסרת מה קניית](#) בפרשת ויקרא. אבל לא חסרות הודאות "שכחת" גם בין כתלי בית המדרש, בתוך עולם לימוד התורה עצמו, כפי שכבר ראינו, וכפי שנזכר למשל בגמרא זבחים ע"ב: "אמר רבי ינאי: גבול שמעתי ושכחת", במסכת יומא יט ע"א: "לשכת העץ, אמר רבי אליעזר בן יעקב: שכחתי מה היתה משמשת" ועוד. אך מסקירה מהירה נראה ש-"לא שמעתי" שהזכרנו בקצרה בהערה 2 לעיל, מצוי הרבה יותר בחז"ל מאשר "שמעתי ושכחת" או רק "שכחתי". באלה האחרונים התמקדנו, משום שרצינו לראות כמה וכיצד הולכים חכמים בצעדי של משה. ומה עם "טעיתי"?

¹⁹ למ"ד זה לא הבינונו מה פשרו. ראו פירוש רש"י על הדף שמאמץ את שיטת רבינו הלוי שהיה כתוב שם קודש לה'.
²⁰ הרי לנו דוגמה של הודאה בטעות של חכם, לא רק "שכחת" או "לא שמעתי". רב דימי שירד מארץ ישראל לבבל מעיד בשמו של ר' יוחנן שהציץ של הכהן הגדול היה עשוי מאריג ולפיכך ניתן ללמוד ממנו דיני טומאה לבדים אחרים שמיטמאים בכל גודל שהוא. חבריו לבית המדרש דוחים אותו, לכאורה בטיעון פשוט ביותר שהציץ היה עשוי זהב ולא מאריג. באמת, היה פתיל אריג שהחזיק את הציץ על ראש הכהן ולכאורה צדק רב דימי (הציץ היה גם מונח על כיפה של צמר שהיתה בראש הכהן הגדול, חולין קלח ע"א). ראו עיונים בטייטלנץ על הדף שם שמסביר את כל העניין. מה שחשוב לנושא שלנו הוא, כאמור, הודאתו של רב דימי שטעה ואף שלח להודיע זאת. "טעיתי" נוסף מצאנו בתלמוד ירושלמי מסכת כתובות פרק ד הלכה יא, בדיון על "כתובת בנין דכרין" (ראו הדין במשנה כתובות פרק ד משנה ז), אם נכון לכתוב בכתובה "ירתון", היינו "ירשו", או "יטלון" היינו "יטלו". פסק מי שפסק שם שהלשון הנכונה היא "יטלון" וכשבא אצל אביו ותיקן אותו לומר "ירתון", חזר לבית המדרש והודיע: "טעיתי טעות ששניתי לכם, לית כאן "יטלון" אלא "ירתון". ותודה לפרופ' שלמה נאה על ביאור ירושלמי זה. עוד מצאנו "טעיתי" בגמרא נדה דף סח עמוד ב: "בראשון לא שאלתי, וטעיתי שלא שאלתי", אבל שם זה בביור העובדתי, ולא בדין ההלכתי.

²¹ דוגמה זו דומה עוד יותר להודאתו של משה שהכריז עליה במחנה. רב נחמן עמד ודרש בשם שמואל בהלכות שבת, בדין בניית רשות יחיד למי שנתקע בשבת במקום פתוח (שיירה שנאלצה לחנות בדרך), מה גודלה. כשהעירו לרב נחמן שהוא הורה כמו רבי יוסי ברבי יהודה ולא כחכמים (שמתירים גודל "ככל צרכם") הוא חוזר ודורש בפני הקהל ומתקן את דבריו ואומר בפה מלא: "דברים שאמרת לפניכם טעות הן בידי". את הביטוי "דברים שאמרת טעות הם (היו) בידי" מצאנו גם בגמרא בבא בתרא קכז ע"א בדין ירושה במקרה של ספק מי הבכור ש"כותבים הרשאה זה לזה", כשרבא חוזר בו מדברים שאמר ודורש זאת בפומבי. ושם אין זו טעות ברורה כנגד משנה או הלכה פסוקה, אלא כנגד עדות של דברים שאמרו משום רבי ינאי. כך גם חוזר בו רבא בפומבי בגמרא זבחים צד ע"ב בדין כביסת מנעלים בשבת, ע"ס עדות של רב פפא בשם ר' חייא בר אשי, וכך גם בגמרא נדה סח ע"א בדין חפיפה וטבילה של נדה שמיטהרת בערב שבת, עקב דברים שרב פפא מביא בשם רבין. רבא לא לבד, מצאנו גם את זעירי שמכריז על טעותו בגמרא חולין נו ע"א בדין בדיקה לטריפות בתרנגולות, אבל ממה שמצאנו (ומן הסתם יש עוד) רבא בולט כמי שדורש ברבים לא מעט פעמים: "דברים שאמרת לפניכם טעות הן בידי". האם הוא נחפז לפסוק לפני שברר דברים עד הסוף או שמא הוא שלא מהסס להכריז על כך בפומבי. האם עובדה זו קשורה למיקומו כאמורא בדור מאוחר (רביעי)?

²² הרבה נכתב ונדרש על מידת הכעס השלילית שמביאה גם לידי טעות. ומי גדול לנו משה שמוסר ששם שמואל שכתב נתעלמה ממנו הלכה. ראו דברינו [כשמשוה כועס](#) בפרשת שמיי. אבל כאן מוצגת גישה חיובית לטעות ואולי גם לשכחה, שגם אותה למדנו ממשוה. ראו את היחס הכפול לשיבושים ושגיאות, בדברינו [שיבושים וטעויות בלימוד](#) בדפים המיוחדים. וראו עוד דברינו תורה שלמדתי באף, בפרט הדעות ש"באף" הוא בכעס. ובפרט פירוש כלי יקר שם לעל הפסוק "אל תרגזו בדרך" בראשית מה כד: "ואני מוסיף לקח טוב טעם ודעות, לפי שכל כעס מביא לידי טעות, ואמרו חז"ל (גיטין מג א) אין אדם עומד על דבר הלכה אלא אם כן נכשל בה תחילה, על כן אמרו שהחכמה שלמדתי באף וכעס אשר הביאני לידי טעות היא שעמדה לי, כי הטועה בדבר פעם אחד אז ביותר הוא נשמר ממנו להבא". ומי הם שלומדים משגיאות? אנשי אמנה. ראו בגמרא שבת קיט ב (חגיגה יד ע"א): "דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהן, ישנן תחת ידיך".

מסכת הוריות פרק א משנה א – כשבית דין הגדול טועה

הורו בית דין לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה והלך היחיד ועשה שוגג על פיהם ... פטור, מפני שתלה בבית דין. הורו בית דין, וידע אחד מהן שטעו, או תלמיד והוא ראוי להוראה, והלך ועשה על פיהן ... הרי זה חייב, מפני שלא תלה בבית דין. זה הכלל: התולה בעצמו – חייב, והתולה בבית דין – פטור.²³

מסכת נדה דף כ עמוד ב – שינוי דעה של הדיין

רבי ראה דם בלילה – וטימא. ראה ביום – וטיהר. המתין שעה אחת – חזר וטימא. אמר: אוי לי שמא טעיתי! שמא טעיתי? ודאי טעה! דתניא: "לא יאמר חכם אילו היה לח היה ודאי טמא". אלא, אמר: אין לו לדיין אלא מה שענינו ראות.²⁴

ספורנו ויקרא פרק י פסוק כ – משה שמח שתיקנו אותו

"וייטב בעיניו". שמח על טוב סברת אחיו ובניו שהיטיבו לראות ולהורות.²⁵

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: באמצע הסיפור על מות נדב ואביהוא, בין תיאור האסון שקרה ותגובת משה ואהרון הראשונה, ובין כעסו של משה על אהרון והדין ההלכתי לגבי אכילת הקרבן במצב של אנינות, מופיעה 'פרשה קטנה' של שתוי יין והוראה של מי שתה יין. פרשה זו נאמרת ישירות לאהרון: "וידבר ה' אל אהרון לאמר" ומסתיימת במילים: "להורות את בני ישראל את כל החוקים אשר דיבר אליהם ביד משה". פתח באהרון וסיים במשה ולא בכדי. עיקרה של 'פרשה קטנה' זו הוא החידוש של תפקיד הכהנים כמורי ההלכה (נושא שחוזר אח"כ בספר דברים פרשת שופטים) – תורת משה בידי הכהונה. היישום של תפקיד זה הוא מיד בהמשך הסיפור, כאשר אהרון מורה את ההלכה למשה! וחוזר בספר דברים יז ט בציווי: "ובאת אֶל הפְּהָיִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְדַרְשֵׁת וְהִגִּידוּ לְךָ אֵת דְּבַר הַמִּשְׁפָּט". וגם בתחילת ימי בית שני, בדברי הנביא מלאכי ב ו-ז: "תורת אמת היתה בפהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון: כי שפתי להן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפהו כי מלאך ה' צבאות הוא". ראו דברינו [תורת אמת הייתה בפהו](#) בפרשת חוקת, מות אהרון. אלא שעניין זה כידוע התפוגג עם השנים וירידת מעמדה של הכהונה. ובעזרת הנותן ליעף כח נרחיב ונדון ב'פרשה קטנה' זו בשנה האחרת.

²³ הטעות הגדולה ביותר שיכולה להיות היא מקרה בו בית הדין הגדול שבירושלים, הסנהדרין הגדולה, טעה בהוראת ההלכה. מקור מקרה מיוחד זה הוא בפסוקי התורה, ויקרא ד יג-יד: "ואם פלעדת ישראל ישגו ונגעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות ה' אשר לא תעשינה ואשמו: ונדעה החטאת אשר חטאו עליה והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת והביאו אתו לפני אהל מועד, לכך מוקדשת מסכת מיוחדת בשם הוריות. שני עקרונות יסוד למדנו בדין מורכב זה: הראשון, המתבקש מסמכות בית הדין והחובה לשמוע לו, שאם בית הדין טעה, אזי מי שחטא בשוגג עפ"י הוראתם, פטור מעונש (מקרבן חטאת, היינו איננו אפילו בגדר שוגג). והשני, לכאורה סותר, שסמכות בית הדין, איננה פוטרת את היחיד שיודע ומבין שבית הדין טעה! וכבר הרחבנו לדון בנושא מורכב זה בדברינו [אם כל עדת ישראל ישגו](#) בפרשת ויקרא. הנושא שאולי הכי מעניין בהלכה זו הוא כיצד עומדים בית הדין הגדול על טעותם? מי הוא שמודיע להם את זאת? כיצד הם מודיעים לקהל שהם טעו? דבר זה לא מבואר במישרין שם ומשתמע שזה תהליך לא-פורמלי, אין בית דין גבוה יותר שיכול להעמיד אותם על טעותם, אלא נוצרת מעין הבנה בין חברי בית הדין שהם טעו. בכך נראה שיש דמיון אבל גם שוני מהודאתו של משה שטעה בעקבות הדין עם אהרון.

²⁴ והגמרא בהמשך מסבירה שם כיצד היו הראיות השונות של רבי בלילה, בבוקר וביום. בהמשך לדין של בית דין שטעה, הרי לנו ראות עיניו של דין בודד שהן הקובעות. לפיכך, דיין יכול לומר אמת ולטעות ושוב לתקן את הטעות. ההלכה היא לפי ראות עיניו של הדיין ולפיכך אין בעצם "טעיתי" (אלא אם יבואו דיינים אחרים ויורו לו על טעותו). הנושא: "אין לו לדיין אלא מה שעניו ראות" ראוי לעיון נפרד ומן הסתם כבר דנו בו גדולים וטובים. ראו בבא בתרא קל ע"ב כיצד מנחה רבא את תלמידו להתייחס לפסקיו בחייו ולאחר מותו. ובסנהדרין ו ע"ב נאמר ביטוי זה על עצם חובת הדיין לשבת בדין ולא להתחמק. והמדרשים המאוחרים (פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) פרשת דברים על הפסוק: "כי המשפט לאלהים הוא"), הרחיבו את הביטוי ואמרו: "אין לו לדיין אלא מה שעניו ראות ואזניו שומעות".

²⁵ נחתום את דברינו בחזרה לפרשת השבוע ולהודאתו של משה: לא שמעתי, שכחתי, טעיתי. בא פירוש ספורנו ומוסיף את השמחה! ראו גם אין הוא חוזר פעמיים על הפועל טו"ב: "שמח על טוב סברת אחיו ובניו שהיטיבו לראות ולהורות". הכרת הטוב הולכת יחד עם שמחה. שמחה על האמת, על העמדת הדברים על מכוונם. כפתגם שמקורו עלום: "אין שמחה כהתרת הסיפיקות" וכתפילה בכניסה לבית המדרש: "תנו רבנן: בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידך, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ... ולא יכשלו חברי ... ואשמח בהם". (ברכות כח עמוד ב).